

Nyelvfelfogás a Holokauszt után

A másik nyelve Kertész Imre, Paul Celan és Jacques Derrida műveiben

Jelen dolgozat kitérőként tesz a Holokauszt utáni nyelvfelfogás körüljárására, hogy miképpen jelenik meg a nyelv, a haza, az identitás és a tanúságtétel problematikája elsősorban Kertész Imre *A száműzött nyelv* című kötetében, Paul Celan Brémai beszédében, illetve Jacques Derrida *A másik egynyelvűsége* című munkájában. Miképpen manifesztálódik a nyelvi otthontalanság egy társadalmi-történelmi esemény hatására, mint a Holokauszt, vagy ettől függetlenül, az állampolgárság megvonásában, az egyik napról a másikra történő kirekesztésben.

Kiindulópontként a korábbi fogalmaink, a preauschwitz nyelvhasználat kétségbevonását szeretném kiemelni Kertész *Haza, otthon, ország* c. előadásból: „Wittgenstein az *Észrevételek (Vermischte bemerkungen)* címmel kiadott jegyzeteiben arról beszél, hogy a nyelvből olykor ki kell vonni egy-egy kifejezést, «beadni, hogy kitisztítsák», mielőtt azután újra használatba vehetnék őket”¹, amit Esterházy is példának hoz *A szavak csodálatos életéből*² c. kötetében, mint az „élettér” vagy a „végső megoldás” szavakat. Azonban Kertész Imrénél nem feltétlen az ideológiailag kisajátított vagy túlterhelt fogalmak jelentik a problémát, hanem azok, amik egyfajta szerepvállalásra kényszerítenek, mint a „túlélő”, vagy az „áldozat”. Kertész a *Száműzött nyelv* c. előadásában ezután Celan *Gespräch im Gebirg* című elbeszélést idézi, és arra a kérdésre, hogy „ugyan mi je van a zsidónak, ami tényleg az övé, amit ne csak kölcsön vett volna...”³ azt válaszolja, hogy „Auschwitz kétségtelenül az övé, a zsidóé, de Auschwitz-cal, ezzel a szörnyű tulajdonnal egyszersmind a nyelvét is elveszítette.”⁴ Kérdés, hogyan lehet az a fogalom az övé, amiről beszélni, tanúskodni szeretne, és talán egyszersmind el is felejteni?

További problémát jelent az, hogy a Holokausztról a preauschwitz nyelven szeretnénk megállapításokat tenni,⁵ mint amikor a Sorstalanságban a riporter azt a megnevezést használja, hogy a „náci pokol egyik bugyra”.⁶ Talán a referencianélküliség pont ebből fakad,

¹ Kertész Imre: *Haza, otthon, ország*, in: Uő: *A száműzött nyelv*, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2010 https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-A_szamuzott_nyelv-1132 letöltés ideje: 2020.10.29.

² Esterházy Péter: *A szavak csodálatos életéből*, , Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2011 https://reader.dia.hu/document/Esterhazy_Peter-A_szavak_csodalatos_eletebol-395 letöltés ideje: 2020. 10.29.

³ Kertész Imre: *A száműzött nyelv*, in: Uő: *A száműzött nyelv*, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2010 https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-A_szamuzott_nyelv-1132 letöltés ideje: 2020.10.29

⁴ Uo.

⁵ lásd még: Kaposi Dávid: *Kertész kontra Kertész*, *Thalassa*, 2003/1. 6.

⁶ Kaposi Dávid: *Narratívátlanosság, Kulturális sémák és a Sorstalanság*, in. *Tanulmányok Kertész Imréről*, szerk. Scheibner Tamás, Szűcs Zoltán Gábor, L'Harmattan Kiadó, 2002. 48.

hogy egy eseményt nem lehet mihez hasonlítani. „Fel kellett ismernem, hogy a totalitarizmus logikáját nyögő embert egy másik totalitarizmusban ábrázolom, s ez kétségkívül szuggesztív médiává tette a nyelvet, amelyen a regényemet írtam.”⁷ Azonban anélkül, hogy a nyelvben ne történjen változás, hogy adekvátan el lehessen mondani a traumát, egy másik rendszer sem lesz alkalmas, ahogyan a Gulághoz sem lehet a Holokausztot hasonlítani.⁸ Azonban, ha a Gödel-tételből indulunk ki, minidg csak egy másik rendszerben volna lehetséges magyarázatot találni a kiinduló problémára, viszont, ha ilyen lehetőség nem áll rendelkezésünkre, akkor megmaradunk egy zárt rendszerben, amiből a Holokauszt elbeszélhetetlensége fakadhat.

„Hiszen sehol sem annyira nyilvánvaló, hogy a nyelv »nem neked van szánva, és nem is nekem«, mint egy totalitárius államban, ahol nem létezik az Én és a Te, s amelynek kedvenc személyes névmása a misztikus és fenyegető »Mi«, mely mögött nem tudni, ki vagy kik rejtőznek. Itt az írónak egyetlen célja lehet csupán, s ez a cél egyszerre negatív és kreatív: kivonni magát »az itt érvényes« nyelvből.”⁹ Az itt érvényes nyelv azon társadalom, vagy társadalmi csoport nyelve lehet, akiket nem érintett a Holokauszt, és nem tekintik diszkurzusteremtő problémának. Azonban ezt a nyelvet kölcsön kell vennie annak, aki a Holokausztról beszélni szeretne, hogy megpróbálja megértetni magát másokkal¹⁰, a kultúra a kulturális piacán csak ideig-óráig fogja megtűrni.¹¹ Ebből a felvett nyelvből való emigrálás tekinthető önkéntes száműzetésnek, mivel nem a társadalom fogja kivetni magából az egyént, hanem ő nem akar hosszútávon ebbe a társadalmilag felkínált narratívába belehelyezkedni.

„Száműzetést az egyetlen igazi hazából, amely sohasem létezett. Ha ugyanis létezne, akkor nem volna lehetetlenség a Holocaustról írni, mert akkor a Holocaustnak volna nyelve, s a Holocaust írója beágyazhatná magát egy létező kultúrába.”¹² Talán a haza és a saját nyelv soha nem is létezett. Derrida a zsidóság történetét hozza példának, ami eleve meneküléssel

lásd még: Szirák Péter: Kertész Imre, monográfia, Kalligram, Pozsony, 2003.

⁷ Kertész Imre: A stockholmi beszéd, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2011
https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-A_stockholmi_beszed-982 letöltés ideje: 2020. 10.29.

⁸ Kertész Imre: Táborok marandósága, in: Uő: A száműzött nyelv, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2010
https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-A_szamuzott_nyelv-1132 letöltés ideje: 2020.10.29.

lásd még: Heller Ágnes: Auschwitz és Gulág, Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 2002.

⁹ Kertész Imre: A száműzött nyelv, in: Uő: A száműzött nyelv, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2010
https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-A_szamuzott_nyelv-1132 letöltés ideje: 2020.10.29.

¹⁰ „Verstehen ist sprachgebunden”: Fehér M. István idézi Gadamert, Fehér M Hermeneutika és nyelvfilozófia, minden nyelvtudomány nyelvisége, Magyar Nyelvőr, 2015/2. 196.

¹¹ Kertész Imre: A száműzött nyelv, in: Uő: A száműzött nyelv, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2010
https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-A_szamuzott_nyelv-1132 letöltés ideje: 2020.10.29

¹² Uo.

kezdődik, valahonnan való száműzetéssel, otthontalansággal.¹³ Azonban ha Kertész Imre esetét vesszük, akkor azt mondhatjuk, hogy az országot inkább elvesztette, mivel az anyanyelve az, amelyen megérti gyilkosait,¹⁴ csak úgy mint Celannál. Azonban, ha létezne is ez az ország, miért volna lehetséges a Holokausztról írni? Mintha bele lenne kódolva a rendszerbe, a kultúrába a pusztulás, azonban ez beletartozhat az európai, nyugati kultúrába, vagy magába az emberi természetbe is.¹⁵ Egy másik szöveghely az ország elvesztésének ellenkezőjét igazolná: „Ha tehát élni akarunk, nem szabad megszűnnünk száműzetésünkben is örökké hazánkra, az Országra gondolni.”¹⁶ Talán ez az ország, ami Celannál *Herzland*ként¹⁷ szerepel, ahova „szíve szerint” tartoznia kellene, azonban nem *Heimatland*, nem a szülőföldje, és nem a hazája, nem fog benne lakozni és nem fogja azt lakni, ahogy annak a nyelvét sem.¹⁸ Ha a jiddis nyelvre, mint az ima nyelvére gondolunk¹⁹, akkor ez az ország is egyfajta transzcendentális síkra volna helyezhető, ami nem létezik, és nem is tudjuk elképzelni, hogy létezik,²⁰ csupán a személyes meggyőződés, a hit által ragaszkodhatunk hozzá. Ha nem elgondolható, akkor nem is feltételezhetjük, hogy ez az ország saját nyelvvel rendelkezik, vagy valamilyen esemény hatására az egyén azt a nyelvet is elveszítené. A trauma előtti én feltételezhetően a szülőföldet tekintette *Herzland*nak, azonban a későbbi szemléletmód ezt a nézőpontot többé nem tekinti adekvátnak. Éppen amiatt, hogy nem létezik sem ez az ország, sem annak a nyelve, nem feltételezhetjük azt, hogy az egyén beilleszkedhetne, mivel itt egy valós síkot említünk („a Holocaust írója beágyazhatná magát egy létező kultúrába”), átlépünk a nemlétezőből a létezőbe, ha úgy vesszük, hogy a Holokauszt kultúrájába illeszkedünk bele, vagy annak a nyelvnek a segítségével egy európai nyelv kultúrájába. Kérdés, hogy nem vetné-e ki ennek a nyelvnek a beszélőjét a feltételezett érkező közeg. Talán maga a hallgatás volna a Holokauszt nyelve, ennek ellenére csak a diszkurzusteremtés által érhetjük el azt, hogy ne ismétlődessen meg újra. Amennyiben a Holokauszt historizálódik, absztrahálódik,²¹ lefejtjük

¹³ Jacques Derrida: *A másik egynyelvűsége*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1997.83.

¹⁴ Kertész Imre: *Valaki más*, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2011

<https://reader.dia.hu/document/Kerteszh-Imre-Valaki-mas-1156> letöltés ideje: 2020. 10.29.

¹⁵ Philip Zimbardo Stanfordi börtönkísérlete példa erre, amikor a kiosztott szerepek értelmében a börtönőrök pszichológiailag bántalmazták a „rabokat”, majd a visszaélések miatt rövid időn belül le kellett állítani az eseményeket.

¹⁶ Kertész Imre: *Gályanapló*, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2011.

<https://reader.dia.hu/document/Kerteszh-Imre-Galyanaplo-1089> letöltés ideje: 2020.10.30.

¹⁷ Paul Celan: *Ansprache anlässlich der Entgegennahme des Literaturpreises der Freien und Hansestadt Bremen*, Paul Celan Gesammelte Werke III, Suhrkamp Verlag, 2000. 186.

¹⁸ Jacques Derrida: *A másik egynyelvűsége*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1997. 89.

¹⁹ Uo. 84.

²⁰ „3.02. A gondolat tartalmazza azon tényállás lehetőségét, amelyet gondol. Ami gondolható, az lehetséges is.” Ludwig Wittgenstein: *Logikai-filozófiai értekezés*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.

²¹ Kertész Imre: *A száműzött nyelv*, in: *Uő: A száműzött nyelv*, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2010 <https://reader.dia.hu/document/Kerteszh-Imre-A-szamuzott-nyelv-1132> letöltés ideje: 2020.10.29.

róla az okot, csupán okozatként tekintünk rá, akkor ennek ellenkezőjét cselekedjük. A paradoxitás abban rejlik, hogy talán nincs módunk másképpen beszélni róla, ahogyan Kertész és Celan is esztétikai úton közelít a problémához.²² Kertész szerint nem is lehetséges megtalálni a Holokauszt saját és kizárólagos nyelvét, mivel az lehet „elpusztítaná a beszélőit”²³, ahogy azt az országot soha nem lehetne lakni, nem írhatjuk bele magunkat a nyelvébe.²⁴ Végző soron a beszélő a Holokauszt száműzöttjévé is válik, tehát a korábbi állítással szemben nem lehet az övé Auschwitz sem.

„A kultúrából nem talált kiutat; úgy lépett át a kultúrából Auschwitzba, majd Auschwitzból megint a kultúrába, mint egyik lágerből a másikba, s az adott kultúra nyelve és szellemi világa úgy zárta körül, akár Auschwitz szögesdrótkerítése.”²⁵ Írja Kertész Jean Améryről, ezt az egyik lehetőségnek lehetne tekinteni, amit a K.dossziében a „beszélgetőtárs” Kertész Imrere vonatkoztat: „*Hanem tisztában vagy vele, hogy ezzel... hogyan is fogalmazzam... kilépsz egy kultúrkörből, és átlépsz egy másikba?*”²⁶ Ha mindig egy másik nyelven próbáljuk meg interpretálni az adott eseményt, az is magában foglalja a nyelvi idegenséget, a csak „kölcsonvett”²⁷, vagy „vendégnyelvet”.²⁸ Ha magát a folyamatot valamiféleképpen modellezni szeretnénk, mondhatnánk azt, hogy a társadalom által felkínált nyelvet, a preauschwitzit nem tekintheti adekvátnak az, aki visszatér Auschwitzból. Talán maga a hallgatás az, ami elsődleges attitűdként felmerülhet, ahogy a *Grey Zone* c. filmben a gázmérgezést túlélő lány nem tud megszólalni. Agamben *Remnants of Auschwitz* c. szövegében a *masklo-mastiklo*²⁹ töredékszavak jelképezik a tanúság lehetetlenségét; ebbe a sorba illeszkedhet Primo Levi Celan interpretációja, a költő Auschwitz utáni versei, mint „background noise”, ami nem vezethet el a másikhoz, nem érthető, nem érkezhets meg a celani

lásd még: Szirák Péter: Kertész Imre, monográfia, Kalligram, Pozsony, 2003, Heller Ágnes: Auschwitz és Gulág, in. Uő: Auschwitz és Gulág, Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 2002., Scheibner Tamás: Mítosz és ideológia, Paradoxitás Kertész Imre esszéiben, Jelenkor, 2004/5.

²² „Amery und Levi benutzen dazu die sachliche Sprache der Information.. Kertesz hingegen wählt die erzählende Sprache und die ästhetische Form.” Christine Abbt: Sprachverlassenheit, Der wortlose Suizid, Die literarische Gestaltung der Sprachverlassenheit als Herausforderung für die Ethik, Wilhelm Fink Verlag, München, 2007. 101.

²³ Kertész Imre: A száműzött nyelv, in: Uő: A száműzött nyelv, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2010 https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-A_szamuzott_nyelv-1132 letöltés ideje: 2020.10.29.

²⁴ Jacques Derrida: A másik egynyelvűsége, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1997. 52.

²⁵ Kertész Imre: A Holocaust mint kultúra, in: Uő: A száműzött nyelv, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2010 https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-A_szamuzott_nyelv-1132 letöltés ideje: 2020.10.29.

²⁶ Kertész Imre: K.dosszié, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2011 https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-K_dosszie-247 letöltés ideje: 2020.10.30.

²⁷ Kertész Imre: A száműzött nyelv, in: Uő: A száműzött nyelv, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2010 https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-A_szamuzott_nyelv-1132 letöltés ideje: 2020.10.29.

²⁸ Jacques Derrida: A másik egynyelvűsége, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1997. 14.

²⁹ Giorgio Agamben: Remnants of Auschwitz, Zone Books, New York, 1999. 37-38.

du-hoz.³⁰ Talán ez az elsődleges probléma, amiből a korábbi nyelvfelfogás érvénytelensége kiindulhat, hogy miképpen tudnám eljuttatni a tanúságomat, a „Flaschenpost”³¹-ot a másik emberhez.

„Paul Celan, brémai irodalmi díja átvétele alkalmával úgyszintén a nyelv bukását konstatálja: »halált hozó beszédek ezernyi sötétségén kellett keresztülmennie«³². Paul Celan a brémai beszédében azonban azt állítja, hogy a nyelvnek keresztül kellett mennie ezen a folyamaton, a sajátos válasznélküliségeken, [Antwortlosigkeiten], és szörnyű elnémulásokon, [durch furchtbares Verstummen], bár szavakat nem adott a történetekre, mindezek ellenére a nyelvet nem veszítettük el. („Sie, die Sprache, blieb unverloren, ja, trotz allem”)

„Das Gedicht kann, da es ja eine Erscheinungsform der Sprache und damit seinem Wesen nach dialogisch ist, eine Flaschenpost sein, aufgegeben in dem- gewiß nicht immer hoffnungsstarken - Glauben, sie könnte irgendwo und irgendwann an' Land gespült werden, an Herzland vielleicht. Gedichte sind auch in dieser Weise unterwegs: sie halten auf etwas zu.”³³ Celan beszédében inkább a címzettre tevődik a hangsúly, hogy egyszer valakihez megérkezik az üzenet, a palackposta, ami modellezheti a költészetét is, ami a hely hiányában rövid, enigmatikus szövegeket vonhat maga után, illetve zártságot³⁴, nem csak az üveg, hanem a téma, „Auschwitz szögessdrótkerítése” miatt is. Kinek a nyelvén íródott az üzenet? Tekinthető egyfajta „megtisztított” német nyelvnek, vagy talán a másik nyelvén szólal meg? „A vers – miféle körülmények között! – a befogadó versévé válik, a jelenség iránt – még mindig – fogékony ember versévé, aki kérdezi és megszólítja a jelenséget? így lesz a vers beszélgetés, gyakran kétségbeesett beszélgetés. Csak e beszélgetés terében születik meg a megszólított. Ott kristályosodik ki az őt megszólító és megnevező én körül. Ám ebbe a jelenvalóságba a megszólított, aki a megnevezés által egyszersmind második személyé is vált, magával hozza saját másságát”³⁵ Azonban, ha Agamben szövegét, (ahol Primo Levit idézi) is összevetjük ezzel az állítással, feltételezhetnénk azt, hogy a megszólító és a megszólított egyszersmind az én, mivel ez a nyelv valójában nem is tekinthető nyelvnek, vagy ha mégis, akkor beszéli ezt

³⁰ lásd még: Hans-Georg Gadamer: Ki vagyok én és ki vagy te? részletek, Tiszatáj 2016/2.

³¹ Paul Celan: Ansprache anlässlich der Entgegennahme des Literaturpreises der Freien und Hansestadt Bremen, Paul Celan Gesammelte Werke III, Suhrkamp Verlag, 2000. 186.

³² „Und auch Paul Celan stellte, als er den Bremen Literaturpreis entgegennahm, den Untergang der Sprache fest: „Sie musste hindurchgehen... durch die Finsternisse todbringender Reden””. Imre Kertész: Wer jetzt kein Haus hat, „Reden über das eigene Land”, München, 1996 in: Imre Kertész: Die exilierte Sprache, Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main, 2003.

³³ Paul Celan: Ansprache anlässlich der Entgegennahme des Literaturpreises der Freien und Hansestadt Bremen, Paul Celan Gesammelte Werke III, Suhrkamp Verlag, 2000. 185-186.

³⁴ Véleményem szerint nem kizárólag a hallgatás miatt, ahogy Kántás Balázs dolgozatában szerepel, hanem mert másképp nem lehetséges Auschwitzról beszélni. Kántás Balázs: „Vannak még dalok túl az emberen”, Paul Celan költészete és líraesztétikája, Budapest, 2015.

³⁵ Paul Celan: Meridián, ford. Schein Gábor, Enigma, 1996/6. 12.

valaki, amikor haldoklik és egyedül van. Továbbá, a „*masklo, mastiklo*” kapcsán azt olvashatjuk, hogy ez az a hang, ami a hézagból tör fel, ez az a nemlétező nyelv [non-language] amit akkor beszél az illető, amikor egyedül van, amire a nyelv válaszol, amiben az a nyelv megszületett, azonban ennek a nyelvnek utat kell adnia a nemlétező nyelvnek, hogy megmutassa a tanúság, tanúsítás lehetetlenségét.³⁶ Talán ez a fajta beszédmód, a haldokló beszéde állhat legközelebb a „helyes” tanúságtételhez, mivel tanúságot csak a halottak tehetnének. Ha párbeszédet feltételezünk, lehetséges, hogy a megszólított szavainak tükrében várjuk önmagunk megtalálását („találd fel tehát a te nyelveden, ha az enyémet meg tudod vagy akarod érteni az én nyelvemet mint tiedet”)³⁷, mintha lefordíthatnák a szavainkat, azonban a disszemináció nézőpontja szerint ez nem lehetséges: „Bizonyos értelemben semmi sem lefordíthatatlan, ám egy másik értelemben minden lefordíthatatlan, a fordítás a lehetetlen másik neve”.³⁸ Ha a derridai egynyelvűségből indulunk ki, akkor a másik nyelvben való lakozás lehetetlenségébe ütközünk. Derrida azt írja Celan költészetéről, hogy „a másik és a holokauszt nyelvén ír, Bábelt írta bele egyenesen minden költeménye testébe, mégis, *signa et scella*, visszakövetelte életműve poétikai egynyelvűségét.”³⁹ Felmerülhet a kérdés, hogy ha valaki a másik nyelvén ír, illetve a holokausztén (ami a korábbiak alapján nem tekinthető a sajátjának), hogyan lehetséges, hogy egynyelvűnek nevezzük? Talán az otthontalanság [unheimlich] nyelve ez, egyfajta „határnyelv”⁴⁰, ami lehet egynyelvű, de nem lesz a sajátja. „Nincs-e minden Énben valami, ami olyan jövő után nyúl és tapogatózik, ami túlmutat azon, amivel jövőbeliként számolhatunk? Az Én, ami annyira különbözik másoktól, éppen akárki énje lehetne.”⁴¹ Tekinthejtük-e úgy, hogy az én annyira különbözik (elkülönböződik) magától, hogy az én nyelve akárkié lehetne, tehát végső soron a sajátja is? Ha az identitást nézzük, akkor erre a problémakörre Kertész eképpen reflektál: „Az vagyok, akit zsidóként üldöznek, de nem vagyok zsidó”⁴², illetve „Nem volt identitásom, és ez nem is hiányzott nekem.”⁴³ Ha nem azonosulok önmagammal, az nem foglalja magában azt, hogy másokkal fogok, viszont a lehetőség adott. Az idegenségérzet nem csupán önmagam ellen fog irányulni, hanem a másikkal szemben is, éppen ezért lesz az anyanyelv is idegenné, mert az anyanyelv az, ami az

³⁶ Giorgio Agamben: *Remnants of Auschwitz*, Zone Books, New York, 1999. 37-39.

³⁷ Jacques Derrida: *A másik egynyelvűsége*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1997. 97.

³⁸ Uo. 93-94.

³⁹ Uo. 116-117.

⁴⁰ Kiss Noémi: *Határhelyzetek*, Paul Celan költészete és magyar recepciója, Anonymus Kiadó, 2003.

⁴¹ Hans-Georg Gadamer: *Ki vagyok én és ki vagy te? részletek*, Tiszatáj 2016/2. 70.

⁴² Kertész Imre: *Gályanapló*, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2011.

https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-Galyanaplo-1089 letöltés ideje: 2020.10.30.

⁴³ Kertész Imre: *K.dosszié*, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2011

https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-K_dosszie-247 letöltés ideje: 2020.10.30.

egyén elpusztítására törekedett, viszont a jiddist, azt a nyelvet, amibe a társadalom „belekényszerítene”, [Kertész] nem beszéli. A „faji” stigmatizáció miatt ez a szó is érvényét veszítette, ahogy maga az identitás is, mivel itt nem kérdés, hogy kivel azonosul az én. A visszatérést követően az idegenségérzet fog eluralkodni, a celani *unheimlich* száműzetésé nagytá, mintha száműzöttként visszatérne abba az országba, amelyből száműzték. Ebben az esetben az az ország soha nem lehetett a sajátja, mivel az anyaországból, az anyanyelvből korábban úgy hittük, hogy nem vethetik ki az egyént, (ha a derridai anyafelfogás értelmében leválasztjuk a kihordó anyát a szülő anyától,⁴⁴ amely probléma ismételt a 20. századi „megrendülést”, mint történelmi-társadalmi fordulópontot hozza magával), a korábbi szavaink érvénytelenségét, ahogyan csak szóhasználat van, (ahogy Esterházy idézi Wittgensteint)⁴⁵, úgy lehet csak nyelvhasználat, azonban mindig érvényes nyelv aligha.

Az identitás kapcsán Kertész Imrénél erre a végpontra, vagy talán kezdőpontra juthatunk: „Elárulom hát nektek: egyetlen identitásom van, az írásbeli identitás. (Eine sich selbst schreibende Identität.)”⁴⁶ ami jelentheti azt, hogy írásban vagyok önmagam, amikor írok egy bizonyos nyelvet használok, ami az enyém, mivel „az önéletrajzi elbeszélés azonosulást feltételez”.⁴⁷ Azonban némely szöveg hely ellentmondhat ezzel a feltételezéssel, pl: a Sorstalanság E/3-as elbeszélésmódja, Köves, az öreg, B., vagy K.I. szerepei, amik mögött ugyanaz a személy állhat, azonban más-más életszakaszokban, szinte mintha különböző emberek lennének. „Mit csinálhattam vajon 1951. április 9-én? Negyvenegy és fél évvel ezelőtt? Azt hiszem, a MÁVAG nevezetű vas- és gépgyárban dolgoztam, mint kirúgott entellektüel. Tudtam-e, vagy csak hittem, hogy K. I.-nek hívnak? Se nem tudtam, se nem hittem. Egyszerűen csak engedelmesskedtem, ha ezt a nevet szólították.”⁴⁸ Viszont: „*Engem* nem a regénybeli vonatom vitt Auschwitz felé, hanem a valóságos.”⁴⁹ Az *engem* szó miatt azonosulást feltételezhetnénk, mivel „amelyik nyelven az én mondódik, azon magamat mondom”⁵⁰, viszont „az önéletrajzinak mondott visszaemlékezés én-je, az emlékezetembe idézem [je me rappelle] én-engem-je [je-me] nyelvenként [...] különbözőképpen képződik és

⁴⁴ Jacques Derrida: Ki az anya? Jelenkor Kiadó, Pécs, 1997.

⁴⁵ Esterházy Péter: A szavak csodálatos életéből, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2011
https://reader.dia.hu/document/Esterhazy_Peter-A_szavak_csodalatos_etebol-395 letöltés ideje: 2020. 10.29

⁴⁶ Kertész Imre: Valaki más, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2011
https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-Valaki_mas-1156 letöltés ideje: 2020. 10.29.

⁴⁷ Jacques Derrida: A másik egynyelvűsége, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1997.45.

⁴⁸ Kertész Imre: Valaki más, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2011
https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-Valaki_mas-1156 letöltés ideje: 2020. 10.29.

⁴⁹ Kertész Imre: A kudarc, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2011
https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-A_kudarc-744 letöltés ideje: 2020. 10. 31.

⁵⁰ Jacques Derrida: A másik egynyelvűsége, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1997. 46.

mondódik ki. Soha nem előzi meg ezeket a nyelveket, nem független a nyelvtől általában.”⁵¹ „Ez az én tehát egy föllelhetetlen helyzet helyén alakulna ki, mindig máshova, egy másik dologra, egy másik nyelvre általában a másra utal vissza.”⁵² Ehhez kapcsolódóan Kertész azt állítja, hogy ő sosem nevezte a Sorstalanságot holokauszt-regénynek, mivel nem lehetne regénybe foglalni, ő egy állapotról írt.⁵³ Erre utalhat az „önmagát író identitás”, ami mindig egy adott szituációban tételeződik, és ennek következtében elkülönöződik önmagától, ahogy Derrida azt írja, „vitám az egynyelvűséggel nem más, mint dekonstruktív írás”.⁵⁴ Ennek értelmében soha nem találhatjuk meg a centrumot, Paul Celan és Kertész Imre esetében a Holokauszt-tapasztalat egyféle elbeszélését, mivel ha különböző állapotokból tekintünk a problémára, akkor az másképpen fog mutatkozni, és ez magával hozza a jelenlegi kérdésfelvetésünk, a nyelv disszeminációját is.

Összefoglalásképp elmondhatjuk, hogy egy társadalmi-történelmi trauma hatására hasonló nyelvfelfogás alakulhat ki, mint a vizsgált esetekben láthattuk, ami az anyanyelv idegenségében fog megnyilvánulni, és magával hozza az elhallgatást, illetve a törekvést egy másik, másféle nyelv megtalálására, ami az írás aktusában fog kiteljesedni. Talán az írás tekinthető az egyetlen lehetőségnek, ha egy bizonyos traumáról szeretnénk beszélni, ami mindig csak egy adott állapotot írhat le, vagy egy adott állapotból írható le, hasonlóan ahhoz az állásponthoz, hogy „talán azért írok, mert nem látok jobb lehetőséget hallgatni”⁵⁵

Felhasznált irodalom

Abbt, Christie: Sprachverlassenheit, Der wortlose Suizid, Die literarische Gestaltung der Sprachverlassenheit als Herausforderung für die Ethik, Wilhelm Fink Verlag, München, 2007.

Giorgio Agamben: Remnants of Auschwitz, Zone Books, New York, 1999.

Celan, Paul: Ansprache anlässlich der Entgegennahme des Literaturpreises der Freien und Hansestadt Bremen, Paul Celan Gesammelte Werke III, Suhrkamp Verlag, 2000.

Celan, Paul: Meridián, ford. Schein Gábor, Enigma, 1996/6.

⁵¹ Uo.

⁵² Uo.47.

⁵³ Kertész Imre: K.dosszié, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2011

https://reader.dia.hu/document/Kerteszi-Imre-K_dosszie-247 letöltés ideje: 2020.10.30

⁵⁴ Jacques Derrida: A másik egynyelvűsége, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1997.103.

⁵⁵ „Vielleicht schreibe ich deshalb, weil ich keine bessere Möglichkeit zu schweigen sehe.” Ilse Aichinger, idézi: Christine Abbt: Sprachverlassenheit, Der wortlose Suizid, Die literarische Gestaltung der Sprachverlassenheit als Herausforderung für die Ethik, Wilhelm Fink Verlag, München, 2007. 101.

- Derrida, Jacques: A másik egynyelvűsége, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1997.
- Derrida, Jacques: Ki az anya? Jelenkor Kiadó, Pécs, 1997.
- Esterházy Péter: A szavak csodálatos életéből, , Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2011.
https://reader.dia.hu/document/Esterhazy_Peter-A_szavak_csodalatos_eletebol-395 letöltés ideje: 2020.10.29.
- Fehér M Hermeneutika és nyelvfilozófia, minden nyelvtudomány nyelvvisége, Magyar Nyelvőr, 2015/2.
- Gadamer, Hans-Georg: Ki vagyok én és ki vagy te? részletek, Tiszatáj 2016/2.
- Heiden, Gest-Jan van der: The poetic experience of language and the task of thinking, Derrida on Celan, Philosophy Today, Summer 2009
- Heller Ágnes: Auschwitz és Gulág, in. Uő: Auschwitz és Gulág, Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 2002.
- Kántás Balázs: „Vannak még dalok túl az emberen”, Paul Celan költészete és líraesztétikája, Budapest, 2015.
- Kaposi Dávid: Kertész kontra Kertész, Thalassa, 2003/1.
- Kaposi Dávid: Narratívátlanság, Kulturális sémák és a Sorstalanság, in. Tanulmányok Kertész Imréről, szerk. Scheibner Tamás, Szűcs Zoltán Gábor, L'Harmattan Kiadó, 2002.
- Kertész Imre: A Holocaust mint kultúra, in: Uő: A száműzött nyelv, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2010 https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-A_szamuzott_nyelv-1132 letöltés ideje: 2020.10.29
- Kertész Imre: A kudarc, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2011.
https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-A_kudarc-744 letöltés ideje: 2020. 10. 31.
- Kertész Imre: A stockholmi beszéd, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2011.
https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-A_stockholmi_beszed-982 letöltés ideje: 2020. 10.29.
- Kertész Imre: A száműzött nyelv, in: Uő: A száműzött nyelv, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2010
https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-A_szamuzott_nyelv-1132 letöltés ideje: 2020.10.29.
- Kertész Imre: Gályanapló, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2011.
https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-Galyanaplo-1089 letöltés ideje: 2020.10.30.
- Kertész Imre: Haza, otthon, ország, in: Uő: A száműzött nyelv, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2010.
https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-A_szamuzott_nyelv-1132 letöltés ideje: 2020.10.29.
- Kertész Imre: K.dosszié, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2011.
https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-K_dosszie-247 letöltés ideje: 2020.10.30
- Kertész Imre: Táborok maradandósága, in: Uő: A száműzött nyelv, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2010
https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-A_szamuzott_nyelv-1132 letöltés ideje: 2020.10.29.
- Kertész Imre: Valaki más, Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2011.
https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-Valaki_mas-1156 letöltés ideje: 2020. 10.29.
- Kertész, Imre: Wer jetzt kein Haus hat, „Reden über das eigene Land”, München, 1996 in: Imre Kertész: Die exilierte Sprache, Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main, 2003.
- Kiss Noémi: Határhelyzetek, Paul Celan költészete és magyar recepciója, Anonymus Kiadó, 2003.
- Scheibner Tamás: Mítosz és ideológia, Paradoxitás Kertész Imre esszéiben, Jelenkor, 2004/5.
- Szirák Péter: Kertész Imre, monográfia, Kalligram, Pozsony, 2003.
- Wittgenstein, Ludwig: Logikai-filozófiai értekezés, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.